

Bibliofili, kolekcionari, donatori

BIBLIOPHILES,
COLLECTORS,
DONORS

Dr. sc. Marina Vinaj, Ivana Knežević Križić

Knjižnica Prandau–Normann

Knjižnicu Valpovačkog vlastelinstva možemo sa sigurnošću odrediti kao jednu od najbogatijih i najvrednijih privatnih knjižnica na našem području.

Već je poznati pedagog i etnomuzikolog Franjo Kuhač u svojim putopisnim bilješkama *Valpovo i njegovi gospodari*, objavljenim u nekoliko nastavaka u Viencu¹ 1876., pisao o vrijednoj knjižnici u valpovačkom dvorcu. *U prizemlju grada nalaze se vlastelinske kancelarije i arhiv, a u gornjem spratu knjižnica. Negda je ova knjižnica bila vrlo znamenita, jer je u njoj bilo mnogo dijela nekadanje Corvinske knjižnice.* Kuhača je ponijela priča baruna Antona Gustava Hillepranda von Prandaua o knjižnici Matijaša Korvina, koju je, navodno, budimski paša donio u Valpovo. Što li je budimski paša radio u malom kadiluku Valpovo te otkuda Matijaševe knjige baš ovdje i sačuvane do 1801. godine, kada u vatrenoj stihiji nestaju i knjige i arhivska građa?² Kuhač spominje da je knjižnicu nekoliko godina prije njegova dolaska uredio i popisao gimnazijski profesor Pavišić.³ Sigurno je da je knjižnica u vrijeme Kuhačeva dolaska u Valpovo uistinu postojala. Je li ona imala 6000 svezaka, kako navodi, ne znamo, ali je zanimljivo da Kuhač, pišući o naobrazbi baruna Josipa Ignjata Žigmunda Hillepranda von Prandaua navodi da *...u knjižnici valpovačkog grada nadjoh u 6. pretincu latinski rukopis pod nadpisom: Institutiones juris publici universalis inutum illustrissimi Liberi Baronis Josephi a Brandau.*⁴ Tako je Kuhač prvi dao naslutiti javnosti kakvo se knjižno blago krije u Valpovu. Nema dvojbe da su gospodari dvorca i vlastelinstva prenijeli u svoj novi dom u Slavoniji i dio svoga knjižnoga blaga, bogateći ga i nadopunjavajući generacijama, sluhom pravih bibliofila, širokih interesa i znanja.⁵

Pretpostavljamo da je sustavno prikupljanje knjižne građe počeo barun Gustav Hilleprand von Prandau, objedinivši ponovno Valpovačko vlastelinstvo nakon smrti svoga brata Karla (Sl. 1). Oba brata, naime, odrastala su u Valpovu, uz majku, te su bila osobito sklona umjetnosti, napose glazbi. Kako su srednju školu završili u Osijeku, pretpostavlja se da su osnovno obrazovanje stjecali u vlastitom domu, uz privatne učitelje. U to vrijeme intenzivno se nabavlja literatura, što je i vidljivo iz arhivske

Sl. 1. Ex libris obitelji Hilleprand von Prandau i von Norman-Ehrenfels
foto: Marin Topić

¹ Kuhač, F. Valpovo i njegovi gospodari, Viencu, 1876., br. 12–15. Iste je godine izdano kao posebna publikacija, tiskom Dioničke tiskare u Zagrebu.

² Mažuran, I. Valpovo : sedam stoljeća znakovite prošlosti. Valpovo : Poglavarstvo grada Valpova : Matica hrvatska, Ogranak; Osijek : Grafika, 2004., str. 88.

³ Kuhač, F. Valpovo i njegovi gospodari. Zagreb : Dionička tiskara, 1876., str. 24–25. U arhivskoj dokumentaciji o osječkim gimnazijama nismo pronašli ovo prezime. Možda ga je Kuhač pogrešno zabilježio.

⁴ Kuhač, F. Nav. djelo, 1876., str. 11.

⁵ Vinaj, M. Obiteljska knjižnica Prandau–Normann – spomenička muzejska baština. Osječki zbornik 30(2011), Osijek, str. 268.

Prandau, 1907.

Prandau, 1907.

Prandau, 1907.

Prandau, 1907.

Prandau, 1907.

dokumentacije Valpovačkoga vlastelinstva.

Nažalost, nitko iz obitelji Hilleprand von Prandau nije označavao knjige potpisom ili ex librisom pa ne možemo sa sigurnošću tvrditi koje su knjige preuzete iz riznice Gustava i Karla Hillepranda von Prandaua.

Pretpostavljamo da je morao postojati inventar ili bar popis knjiga iz toga razdoblja. Nažalost, nismo ga pronašli niti u muzejskoj, niti u pregledanoj arhivskoj građi.

O Knjižnici Prandau-Normann piše i Marija Malbaša. *1946. godine su radom „Komze“ spašene i dopremljene u muzej još dvije vrijedne biblioteke i to iz našičkog i valpovačkog dvorca. Našička biblioteka nije velika, odnosno samo je razmjerno malen broj knjiga spašen, dok valpovačka ima oko 5000 svezaka. Za ovu biblioteku postoji stari katalog, ali fali priličan broj knjiga. Knjige su privremeno smještene po policama i razvrstane po strukama, da se njima i sada možemo služiti dok ne budu obuhvaćene novim katalogom. Ta biblioteka ima aristokratski karakter zbog velikog broja plemićkih almanaha i kalendara, historija plemićkih i vladarskih kuća, heraldika, zatim lovačke literature i knjiga o uzgoju plemenitih konja. Kosmopolitsku orijentaciju naše slavonske aristokracije razabiremo iz francuskih, engleskih, njemačkih literarnih, umjetničkih i zabavnih časopisa (Revue des deux mondes, London News, Velhagen u. Klasings Monatshefte, Moderne Kunst). Stariji dio biblioteke sakupio je njen osnivač grof Prandau, koji je imao mnogo smisla za bibliofilstvo, te je sakupio priličan broj starih knjiga uvezanih u pergamenat ili kožu.*⁶ Najstarije knjige su iz 16. stoljeća, na inkunabule nismo našli. Noviji dio biblioteke ima mnogo njemačkih, francuskih i engleskih časopisa izašlih do 1914. godine, zatim dosta publikacija s lijepim reprodukcijama umjetničkih djela te starije beletristike na njemačkom jeziku. Na svemu ovome vidi se, opet, pečat duha vlasnika, kao i odraz njegove društvene sredine.

Nabrajajući stručne muzejske knjižne fondove, Vesna Burić⁷ piše o cjelovitim zbirkama koje su tijekom vremena pristizale u Muzej te su tako i sačuvane, obrađene, obično i smještene. Napominje da je *Knjižnica Muzeja nastala kao muzejska zbirka, iz već spomenute donacije⁸ iz 1877. godine, a zatim i već više puta spominjanim donacijama, pohranama, ostavštinama, otkupom cjelovitih zbirki...*⁹ *Po svom stručnom priručnom fondu Knjižnica je velika specijalna knjižnica, a po muzejskim fondovima značajni kulturno-povijesni spomenik.*¹⁰

Dvostruka je uloga muzejske knjižnice, kako ju vidi Vesna Burić: kao priručne, stručne knjižnice, jedinstvene po svom sadržajnom korpusu stručne literature, najvećim dijelom pristigle međuknjižničnom razmjenom, i kulturno-povijesne, muzealne vrijednosti njezinih zbirki, napose spomeničkih, poput Knjižnice Prandau-Normann. Stoga muzejski knjižničar s pravom može nositi naslov čuvara muzejskih knjižnih zbirki. Knjižnica Prandau-Normann smještena je danas u prostore VIII. bastiona osječke barokne Tvrđe. Jedna je od spomeničkih zbirki Odjela

^[1]
^[2] Malbaša, M. Biblioteka osječkog muzeja. Vijesti Društva muzejsko–konzervatorskih radnika Narodne Republike Hrvatske 2(1953), br. 2, Zagreb, str. 27–28.

^[3] Voditeljica Knjižnice Muzeja Slavonije do 2002. godine.

^[4] Misli na utemeljujuću zbirku Franje Sedlakovića u kojoj je među oružjem, numizmatičkom građom, arheološkim i povijesnim predmetima, bilo i dosta knjiga.

^[5] Burić, V. Muzeološka koncepcija i struktura knjižnice Muzeja Slavonije u Osijeku. Magistarski rad. Zagreb : Sveučilište, Centar za studij bibliotekarstva, dokumentacije i informacijskih znanosti, 1980., str. 343.

^[6] Isto, str. 344.

^[7] Tiskara Carla (Dragutina) Laubnera djelovala je u Kapucinskoj ulici u Osijeku od 1882. do 1916. godine. Sam Laubner, iznimno cijenjen u gradu, svoje je uratke poslao na Opću zemaljsku izložbu u Budimpešti. Izradio je katalog svoje tiskare pod nazivom Schriftproben von Carl Laubners Buchdruckerei Essegg-Oberstadt 1892. godine i njime biva prepoznat i izvan granica Slavonije. Najpoznatiji je kao urednik i tiskar poznatog osječkog dnevnog lista Slavonische Presse koji izlazi od 1885. godine. Bio je uvaženi član brojnih upravnih odbora, društava, a biran je i za predsjednika Trgovačko-obrtničke komore. Od važnijih naslova ove tiskare treba spomenuti Hrvatsku enciklopediju Ivana Zecha i Josipa Mencina iz 1887. godine, kalendar Essegger Bote od 1892. do 1915. godine te časopis Hrvatsko pčelo. (Malbaša, M. Povijest tiskarstva u Slavoniji. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1978., str. 45–46.)

^[8] Stipčević, A. Inventari knjižnica kao izvori za povijest knjige s posebnim osvrtom na inventar Nikole Pavlova Gundulića iz 1469. godine. Libellarium 1(2008), br. 1, Zadar, str. 1.

^[9] Isto.

Prandau, 1907.

Prandau, 1907.

Prandau, 1907.

Prandau, 1907.

Prandau, 1907.

knjižnice Muzeja Slavonije. Zbirka je smještena na police, u uvjetima koji zadovoljavaju pohranu ovako vrijedne zbirke. Velik je dio građe restauriran, napose najstariji primjerci iz 16. stoljeća. Uz postojeće kataloge koje su dijelom izradile kolegice Pinterović, Malbaša i Burić, neinventarizirana građa je popisana i sada se kompletan fond Knjižnice Prandau-Normann priprema i računalno uvesti u zajedničku bazu Muzeja Slavonije. Ukupno sadrži 8450 primjeraka.

Uz knjižničnu građu, u Muzeju je pohranjena i bogata glazbena zbirka obitelji Hilleprand von Prandau. Već smo spominjali glazbenu naobrazbu Karla i Gustava Prandaua i njihovo zanimanje za glazbu. Prvi put o ovoj zbirci progovara Franjo Kuhač u već spominjanom radu *Valpovo i njegovi gospodari* objavljenom u Viencu 1876. godine, kada ushićeno piše o bogatoj glazbenoj zbirci Valpovačkoga vlastelinstva. Ta je zbirka pristigla u osječki muzej zajedno s vlastelinskom knjižnicom. Glazbena zbirka bila je sastavni dio *Knjižnice grofa Rudolfa Normanna Ehrenfelskog* te i ona, kao i knjižna građa, nosi istu dvojezičnu oznaku Knjižnice, broj inventara te mjesto, odnosno signaturu.

Analiza fonda Knjižnice Prandau-Normann prema Inventaru i katalogizima

Inventar knjiga Knjižnice Prandau-Normann – *Inventar I.* – jedna je od triju tvrdo ukoričenih rukopisnih knjiga koje su, zajedno s ostalom građom Valpovačkog vlastelinstva, dospjele u Muzej. Prva inventarna knjiga ima znatno veći broj listova od drugih dviju, koje sadrže rukopisnu i kartografsku građu koja je pohranjena u Povijesnom odjelu Muzeja Slavonije (Sl. 2).

Invetarna knjiga izrađena je u, kako stoji na desnoj margini svake stranice, *Buchdruckerei Carl Laubner – Esseg-Oberstadt*.¹¹ Naslovi kolona pisani su dvojezično, kao i naziv same knjižnice *Bibliothek Grafen Rudolf Normann von Ehrenfels in Valpo / Knjižnica grofa Rudolfa Normanna Ehrenfelskog u Valpovu*.

Lauf. Nr. / Tekući broj; Der Werkes / Djela: Autor / Spisatelj; Titel / Naslov; Anzahl / Broj; der Bande / sveska; der Hefte / Svešćića; Anmerkung / Primjetba. Na predlistu stoji potpis vlasnika *Rudolf Normann*.

Začudno je držati u rukama tu vrijednu knjigu, a riječima Aleksandra Stipčevića o *inventarima privatnih knjižnica koje ubrajamo među najvažnije izvore za povijest knjige srednjeg vijeka i renesanse*,¹² možemo produžiti vremensku odrednicu. U potpunosti se slažemo da bi *objavljivanje istih dalo vrijedne podatke ne samo o knjigama koje su vlasnici kupovali i čitali, već i o intelektualnim i kulturološkim preokupacijama sredine (građa) u kojoj je vlasnik živio*.¹³

Vrijednost inventara o kojima piše profesor Stipčević iznimna je budući da su fondovi toga razdoblja, u većini, izgubljeni. Fond Knjižnice Prandau-Normann većim je dijelom sačuvan, a sačuvani Inventar knjižnice pruža

Prandau, 1907.

Prandau, 1907.

Prandau, 1907.

Prandau, 1907.

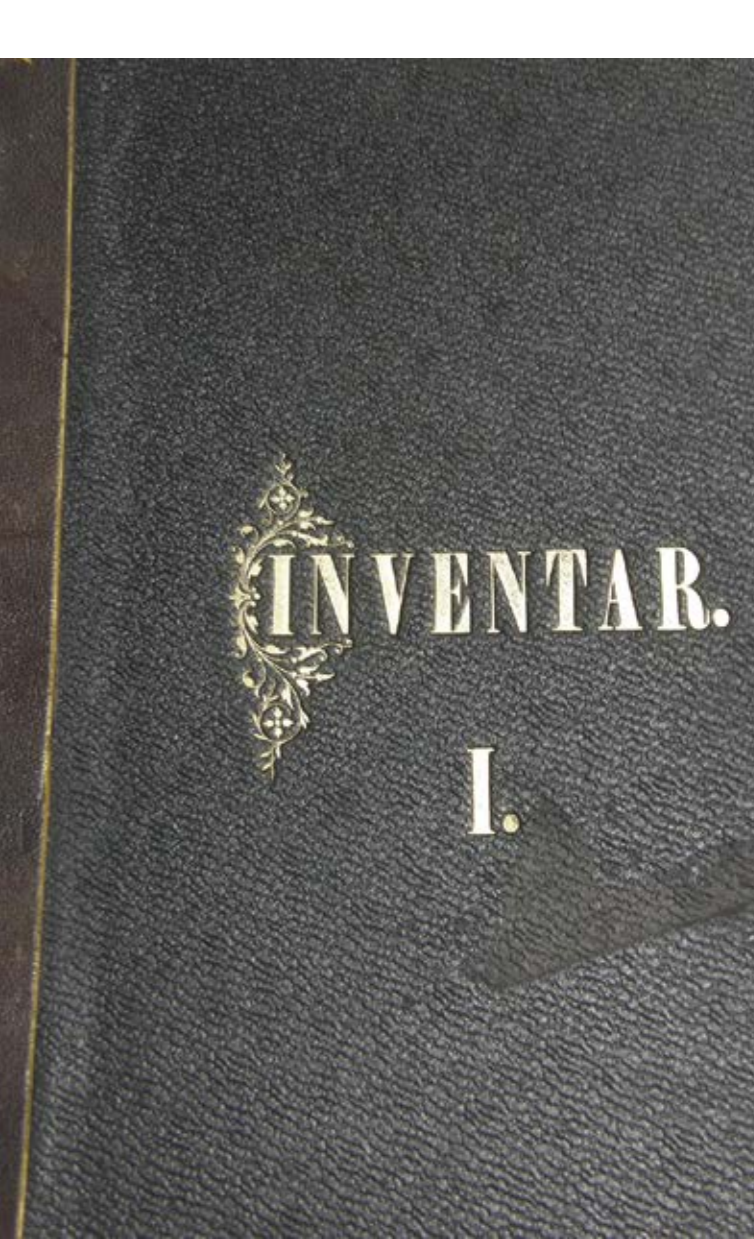
Prandau, 1907.

nam mogućnost brojnih analiza same građe, u vremenskom, sadržajnom i jezičnom smislu. Usporedbom s postojećim stanjem, možemo utvrditi koja građa nedostaje te postaviti pretpostavke njezina nestanka. Jednako tako i sama Inventarna knjiga, a kasnije ćemo spomenuti i stručni katalog, muzealno je iznimno zanimljiva. Njezina primarna uloga *popisa građe* danas, kada popise i kataloške zapise Knjižnice Prandau-Normann imamo u sklopu muzejske dokumentacije, dijelom i u digitalnom obliku, izgubila se. Inventar je postao dio povijesne priče o Knjižnici Prandau-Normann, o rukopisima koji se mijenjaju, istrgnutim listovima, prekrizanim zapisima i o dvama posljednjim upisima koje je, bez imalo dvojbe, upisala grofica Julijana von Normann-Ehrenfels rod. Edle von Vest.

Dugo i detaljno iščitavanje Inventara nije nam otkrilo svoje zapisivače, zasigurno obrazovane knjižničare koji su zapise navodili prema uzusima struke, prema zadanim poljima, dodajući i primjedbe, ako ih je bilo. Ukupno je zapisano 3900 naslova bibliografskih jedinica koje broje 8630 primjeraka. Najstarija knjiga u Inventaru je iz 1522., a najnovija iz 1910. godine. Zanimljivo je da novije knjige nisu upisivane u Inventar (Sl. 3). Uz inventare, u osječki je muzej stigao i rukopisni stručni katalog, točnije 12 uvezanih rukopisnih kataloga: *Varia; Militaria; Politik, Jurisprudenz; Oekonomie, Forstwesen; Medizin; Geographie, Geschichte; Sprachwissenschaft; Mathematik, Physik, Geometrie; Philosophie; Theologie; Naturgeschichte; Beletristik*.

Na svakom je listiću ostavljen prostor za kataloški zapis, a s desne strane upisuju se podaci: *In-Nr.: – Br. inv.; Bände: – Broj sv.; Platz: – Mjesto*. Kataložni zapis čine podaci o odgovornosti, tj. prezime i ime autora te glavni stvarni naslov ili prva riječ naslova ako publikacija nema autora ili je potpisuju više od tri autora. Inventarni broj prati broj zapisa knjige u Inventaru; mjesto, odnosno signatura, oznaka koja koristi kombinaciju rimskoga broja koji je označavao ormar, velikoga slova koje je označavalo policu unutar ormara te arapskoga broja koji je označavao mjesto knjige u redu. Ova, tzv. fiksna signatura nije dozvoljavala naknadnu promjenu rasporeda. No u katalogu nailazimo na česte ispravke upravo u ovom dijelu zapisa. Na lijevoj strani ostavljena je mogućnost uveza kataložnih listića pomoću tanke tkanine.

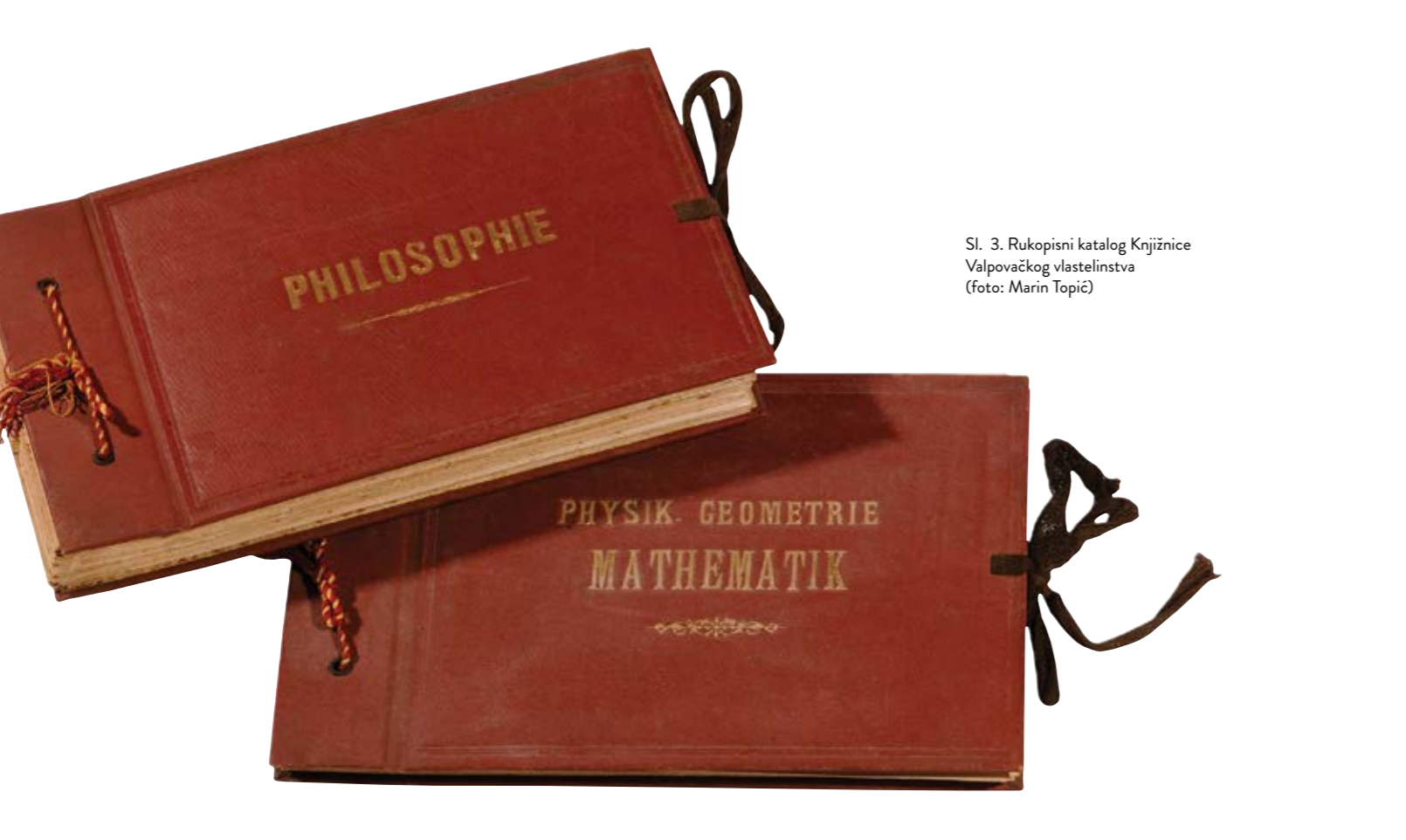
Dijelom sačuvan stručni katalog otkriva širok i raznovrstan interes članova obitelji. Pod naslovom *Varia* uistinu su i popisana *raznovrsna* izdanja, mahom priručnici, adresari, genealogije koje bismo danas mogli svrstati u sekundarne publikacije. *Militarija* – vojne vještine, povijest ratovanja, prikazi velikih bitaka, priručnici o oružju, časnički kalendari i priručnici. *Politika i pravna znanost* sadrži naslove značajnih zakona i uredbi. Iznimno su brojna izdanja s područja medicine. Riječ je o obiteljskim priručnicima, medicinskim udžbenicima, farmaceutskim i homeopatskim priručnicima, zastupljena su i bibliofilska izdanja iz povijesti medicine. Povijesna znanost te geografija zastupljeni su brojnim i vrlo vrijednim izdanjima, od enciklopedijskih priručnika, heraldičkih popisa, memoara uglednih državnika, udžbenika i izložbenih kataloga. Široka privatna naobrazba podrazumijevala je i raznovrsne jezične priručnike, gramatike i upute za učenje jezika, kao i udžbenike iz fizike te matematike. Logika, filozofske rasprave, povijest filozofske misli, osnovne filozofije, pitanje morala, kritička povijest filozofije, odnos filozofije i religije, metafizika i estetika zastupljeni su u publikacijama tematski

Sl. 2. Inventarna knjiga Knjižnice Valpovačkog vlastelinstva (foto: Marin Topić)

Sl. 3. Inventarna knjiga Knjižnice Valpovačkog vlastelinstva (foto: Marin Topić)

izdvojiti nizove djela klasičnih autora, no i velik broj u to vrijeme popularnih izdanja. Postojao je interes i za hrvatsku knjigu. Analizom Inventara ustanovili smo da je mogao postojati još jedan ili dva kataloga – teatrologija i poezija – budući da se u Inventaru zabilježena građa ovoga područja ne nalazi u katalogu. Provjerili smo i rukopisni katalog, no, kako je riječ o tiskovinama, uglavnom dramskim djelima, nismo ih pronašli ondje. Analizirajući kataloge, odnosno pojedina područja prema kojima je građa razvrstana, nailazimo na brojne nedosljednosti. Pojedini naslovi nisu valjano prepoznati, dakako, ima i djela koja sadržajno mogu pripadati u više područja. Vjerojatno je, također, da nisu svi inventarno zabilježeni naslovi uneseni u katalog. Prema mjestu, odnosno signaturi, mogli smo dijelom rekonstruirati podjelu građe prema knjižničnim ormarima. Uz knjižnu građu u Muzej su dopremljene i kartonske oznake brojeva ormara od I. do XXV. Prema elementima iz signature u katalogu, možemo pretpostaviti da je u

Sl. 3. Rukopisni katalog Knjižnice Valpovačkog vlastelinstva (foto: Marin Topić)

I. ormaru uglavnom bila teologija; u II. filozofija, politika i pravo, kao i u rjeđe navedenom III. i IV. ormaru; u V.

ormaru bilo je pohranjeno jezikoslovlje; VI. ne nalazimo kao dio oznake knjige te pretpostavljamo da je u njemu bila pohranjena arhivska, kartografska ili rukopisna građa; u VII. ormaru bile su matematika, fizika, geometrija; u VIII. ormaru glazbena zbirka Prandau-Normann; u IX. ormaru medicina, vojna literatura, u X. ormaru *varia*; u XI., XII., XIII., XVII., XVIII., XIX. beletristika; u XIV., XV., XVI. ormaru povijest i geografija; u XX. ormaru na kataloškim zapisima redovito nalazimo hrvatske knjige, bez obzira na to kojoj struci pripadale.

Najzastupljenija je beletristika, slijede povijest i zemljopis, medicina, *varia*, teologija, jezikoslovlje, filozofija, politika i pravo, ekonomija i šumarstvo, vojna literatura, prirodoslovlje, matematika, fizika i geometrija.

Najbrojnija su djela na njemačkom jeziku, potom slijede ona na francuskom, latinskom, talijanskom, hrvatskom, engleskom, mađarskom, španjolskom i slovenskom.

Vremensko razdoblje koje obuhvaćaju tiskovine jest od 16. do 20. stoljeća.

Najbrojnija su izdanja iz 18. stoljeća, potom slijedi razdoblje 19. stoljeća, 17., 20. te 16. stoljeća.

Najveći broj djela tiskan je u Beču, slijedi Leipzig, Pariz te Zagreb, potom Venecija, Amsterdam, Berlin, Stuttgart, Frankfurt, London, Nürnberg, Hag, Halle, Brusselses, Pešta, Hamburg, Köln, Basel, Dresden, Jena, Osijek....

U izdanjima iz 16. i 17. stoljeća nazivi gradova latinizirani su.

No moramo se pitati – koliki je uistinu bio fond knjižnice Valpovačkoga vlastelinstva?

Knjige su se nabavljale i nakon posljednjeg upisa u Inventarnu knjigu 1910. godine. Može se pretpostaviti, stoga, da dio građe nije imao oznaku obiteljske knjižnice te nije ni stigao do Muzeja.

Knjižnica Julijane von Normann-Ehrenfels

Tijekom 2005. godine, sudjelujući u reviziji fonda pri ponovnom otvaranju Muzeja Valpovštine, pronađeno je nekoliko desetaka primjeraka knjižne građe iz fonda knjižnice grofa Rudolfa Josepha von Normann-Ehrenfelsa, prepoznatljive po inventarnom listiću s unutrašnje strane prednjih korica, dio tiskovina koji je pripadao nekadašnjoj Čitaonici, zanimljiv po još uvijek sačuvanim posudbenim listićima, te nekoliko stotina knjiga s jedva vidljivom oznakom, pisanom običnom olovkom (kombinacija brojke i malog tiskanog slova). Dio ove zbirke nosio je potpis *vlasnice – Julijane Normann*.

Nemalo iznenađeni činjenicom da se u prostorima dvorca, nakon više od šest desetljeća, otkrila još jedna knjižna ostavština obitelji von Normann-Ehrenfels – ona koja svoje mjesto nije mogla ili pak nije željela naći u prostorima ozbiljne – grofovske knjižnice, ona koja je sadržajno mekša, lakša, čiji su se primjerci iznosili u vrt i čitali u perivoju, čiji su svesci putovali na ladanje, ostavljali se po dvorskim salonima, čije su se rečenice podcrtavale, a margine punile bilješkama.

Riječ je o 600 primjeraka dobro očuvanih knjiga te nekoliko uveza časopisa tiskanih, uglavnom, u drugoj polovici 19. te prvim desetljećima 20. stoljeća.

Najviše je tiskovina na njemačkom jeziku, potom slijede engleska i francuska izdanja te nemali broj djela na hrvatskom jeziku. Na dijelu knjiga nalazimo Julijanin potpis, uz godinu te prigodu nabave, svojevrsni ex libris,¹⁴ koji je pomalo korespondirao s Rudolfovim,¹⁵ no bio je, prije svega, koristan te možemo pratiti nabavu literature od 1890. godine, dakle od udaje, sve do 1944. godine. Nakon toga vrijeme nije više bilo sklono knjigama. Vjerojatno su knjige bez potpisa, napose one ranijih izdanja, pristigle kao dio nekadašnje djevojačke zbirke.

Možemo pretpostaviti da je i uz ovu knjižnicu postojao inventarni

popis,¹⁶ možda i katalog, ali ono što pronalazimo svojevrsna je signatura – olovkom zabilježena kombinacija broja i malog tiskanog slova (npr. 15a; 183c, ...26g) smještena pri dnu naslovne stranice, pri vrhu preliminarnih stranica te na koricama. Riječ je, najvjerojatnije, o tzv. formalnoj signaturi prema smještaju na policama, tj. ormarima.¹⁷

Riječ je o zbirci koja ni sadržajno, a ni bibliofilski nije zanimala istraživače valpovačke prošlosti. Deseci romana šarenih omota s kraja 19. ili početka 20. stoljeća, modni časopisi, rječnici, kuharice te priručnici o odgoju mladeži desetljećima su čamili u zakutcima valpovačkog dvorca poput brojnih drugih neotkrivenih riznica.

Društvene i obiteljske obveze zasigurno su nosile veći dio vremena grofice Julijane von Normann-Ehrenfels, no kulturno nasljeđe i čitateljske navike, uz tada dostupne knjižarske kataloge te razvidnu knjižnu produkciju, prikupilo je zanimljivu zbirku koju s pravom možemo nazvati ženskom riznicom.

Dio knjižnoga fonda mogao bi se podvesti pod navedene karakteristike ženske knjižnice, obilato ispunjene emocijama, lakih i brzo zaboravljivih fabula, trivijalne književnosti, nabavljane preko knjižarskih kataloga, no dio fonda oslikava poznavatelja literature te obrazovanu osobu širokih interesa.¹⁸

Zbirku stoga i možemo promatrati kao i njezinu vlasnicu, obrazovanu ženu koja je poznavala svjetske jezike, čitala klasičnu književnost, proučavala povijest i umjetnost, religiju i filozofiju, iščitavala vodiče europskih metropola, nabavljala jezične priručnike, kao majku koja je prikupljala priručnike o odgoju i zdravlju djece i mladeži, svojoj djeci čitala *Grimmove bajke*, *Heidi*, *Julesa Verna*, *Bamby*, kao domaćicu koja je u priručnicima o vođenju kućanstva i kuharicama pronalazila kako se uspješno održava domaćinstvo, te kao romantičarku koja je uživala u ljubavnim pričama, pokušavajući, možda i sama iznjediti koju.

Od izdanja hrvatskih autora ističemo povijesne rasprave Šime Ljubića, *Hasanaginicu* Milana Ogrizovića s posvetom grofu Rudolfu I., *Spomenike hrvatske krajine*, *Historiju hrvatskoga pravopisa latinskijem slovom*, *Spomenicu o desetom rođenju Nj. Kraljevskog Visočanstva Zlatarića*. Ove knjige zasigurno su dar grofu i grofici prigodom brojnih društvenih događanja kojima su nazočili.

Desetak je rječnika, najčešće dvojezičnih, njemačko-engleskih, njemačko-francuskih i njemačko-talijanskih, raznih izdanja, od džepnih do onih s pregledom gramatike, udžbenika, korištenih i tijekom privatne obuke.¹⁹ Djela klasične književnosti: *Victor Hugo*, *Ernest Hemingway*, *Alexandre Dumas*, *Walter Scott*, *Marcel Proust*, *Moliere*, *Honore de Balzac*, *Conan Doyle*, *Jules Verne*, *Henryk Sienkiewicz*, *Lav Nikolajevič Tolstoj*, na njemačkom, engleskom i francuskom jeziku raznih izdavača, uz bilješke

^[1] Stipčević, A. Nav. djelo, 2008., str. 1–8.

^[2] Vinaj, M. Knjižnica Julijane Normann – ogled o ženskoj knjižnoj zbirci. Osječki zbornik 29(2011), Osijek, str. 329.

^[3] Bogate gradanke i plemkinje čitaju djela svjetske literature po svom izboru... Čitale su se knjige koje su bile zabranjene ili nepodobne, i to sve u originalu ili u prijevodu na neki drugi europski jezik... (Stipčević, A. Od glagoljskog prvotiska (1483) do hrvatskoga narodnog preporoda (1835). Zagreb : Školska knjiga, 2005., str. 189.)

^[4] Žene iz bogatijih obitelji, koje su školu završile u inozemstvu ili su strane jezik naučile od inozemnih privatnih učitelja, čitat će knjige uvezene iz inozemstva i za njih nije postojala jezična zapreka. (Isto, str. 188.)

^[5] Der Jugendgarten : ein Jahrbuch für junge Mädel. Stuttgart : Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1940.; Urndt, P. Marchen für Kinder. Stuttgart, s. a.; Günther, F. A. Die Krankheiten der Kinder, 1878.; Gernhardt, A. Handbuch der Homöopathie. Leipzig, 1938.

^[6] Prohaszka, O. Betrachtungen über das Evangelium... München, 1911.; Die Evangelien, Lekzionen und episteln auf alle Sonn und Festtage bes katholischen Kirchenjahres... Wien, 1855.; Die Katholische Welt. 51. Jahrgang, Januar 1939.

^[7] Arban, G. Österreichisches Kriegs-Kochbuch. Wien, 1915.; Wagner, C. Der gedeckte Tisch oder die Kunst die Sarvietten. Berlin, s. a.; Koche gut-koche schnell. Wien, s. a.; Gaeta-Hahne, M. Die gute italienische Küche, Wien, s. a.

^[8] Gross, M. Suвременa historiografija : korijeni, postignuća, traganja. Zagreb : Novi Liber : Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta, 1996., str. 343–349.

na marginama, umetnute listove s prepisanim rečenicama, dokaz su vraćanju i iščitavanju ozbiljne književnosti.

Brojni priručnici o odgoju mladih, savjeti mladima i roditeljima, osnove psihologije i pedagogije, popisi škola koje valja odabrati, kako valjano odgovoriti na pitanja mladih, kako zaštititi obitelj, zanimanje za homeopatiju... ponovno brojne podvučene rečenice.²⁰

Velik je broj djela koja govore o religiji, tumačenjem dijelova Svetoga pisma, povijesti religije ili pak promišljanjem religije danas. Nekoliko sačuvanih molitvenika s brojnim *devotionaliama* (svetim sličicama), zapisima na koricama, otkrivaju intimni svijet majke i supruge, posebno dojmljiv kada bilježi smrt svoga sina.²¹ Priručnici o unapređenju domaćinstva, serviranju, kuharice različitih kuhinja i prigoda.²²

Zanimljiv je velik broj autorica u zbirci koju možemo nazvati ženskim pismom, koja prevladava u riznici grofice von Normann-Ehrenfels. Je li tome razlog povijesni pokret za prava žena koji u to vrijeme titra Europom, sve veći broj djevojaka na sveučilištima, često pozivanje na pravo glasa?²³ Je li slučajan bio odabir književnica u knjižnici grofice von Normann-Ehrenfels? Poput fabula tih romana, jednako inspirativni bili su i životi autorica, njihov aktivan humanitarni rad tijekom rata, angažman u društvenom životu sredine, poticanje kulturnih događanja.

Nije li Valpovu Julijana von Normann-Ehrenfels donosila duh poznatih, naprednih slobodarskih žena? Njezina društvena aktivnost, poput junakinja vlastite knjižne riznice, donosila je sredini u kojoj je prebivala tako potrebne zapuhe napretka. Nažalost, i sama je životna priča grofice romaneskna... Ostavši sama, nakon smrti muža, zeta, kćeri, bez imovine, otete prošlosti i neizvjesne budućnosti, njezin je život kopnio u tragovima sjećanja.

Muzealiziranje Knjižnice Prandau-Normann

Povijest Knjižnice Prandau-Normann povijest je zbirke, tekst njezinih stranica ne isključuje kontekst ukorićenja, zapisa na marginama i umjetničkog uveza. Knjižnica stoga i funkcionira kao muzejska zbirka. Sve su njezine dimenzije – materijalna, sadržajna i kontekstualna – potpuno ravnopravne i pridonose njezinu muzealnom bogatstvu. A to bogatstvo posebno je iskoristivo pri stvaranju nekog od oblika komuniciranja u muzeju, posebice kod pripremanja izložbe.

Svojom muzealnošću nudi brojne interpretacije te otvara mogućnosti svjesnog i istraživačkog očitovanja vrijednosti predmeta u bilo kojem trenutku njegova života. Upravo se u muzejskoj stvarnosti povezuju primarne vrijednosti predmeta iz vremena njegova nastanka i one sekundarne koje svjedoče o njegovu trajanju, upotrebi, usponima i

^[1] Ex librisi, žigovi i pečati najvjerniji su i najpouzdaniji svjedoci o postojanju javnih i privatnih knjižnica. (Bratulić, Josip. Hrvatski ex libris. Zagreb : Ex libris, 2007., str. 5.)

^[2] Veći dio zbirke grofa Rudolfa I. von Normann-Ehrenfelsa na naslovnici ima istaknut rukopisni ex libris – Rudolf Normann.

Prandau-Normann

Prandau-Normann

Prandau-Normann

Prandau-Normann

Prandau-Normann

padovima.²⁴

U Knjižnici Prandau-Normann pronašli smo 66 naslova iz 16. stoljeća.

Zanimljivo je da ni Inventar ne bilježi sve naslove budući da je znatan broj priveza. Vrijedna građa 16. stoljeća zasigurno je dio dužeg generacijskog prikupljanja koje, kako pretpostavljamo, seže još od vremena Karla i Gustava Hillepranda von Pranadua (Sl. 4).

Ova vrijedna zbirka najstarije tiskane građe u Knjižnici posjeduje iznimno zanimljive primjerke tiskane u Italiji, Njemačkoj, Francuskoj, Švicarskoj i Španjolskoj.

Komedije Publija Terencija tiskane u tiskari Alda Manuzija mlađeg²⁵ u Veneciji (kat. br. 158, MSO) jedino su izdanje najpoznatije tiskarske obitelji koje posjeduje Knjižnica. Prepoznatljiv tiskarski znak sidro i dupin, kurzivno pismo,²⁶ mali format, pergameni uvez, *Aldina ima veličinu i oblik koje ruka naprosto „ljubi“*.²⁷ Upravo je Venecija doživjela zadivljujući razvoj tiskarske industrije postavši prvi grad koji je osjetio sve što je tisak sa sobom donio i prvi doživio revoluciju u povijesti ljudske komunikacije.²⁸ Od prve tiskarske radionice 1469. godine pa do kraja 15. stoljeća više od 150 tiskara iznjedrilo je više od 4000 knjiga – više no i jedan grad u Europi.

Od antičkih autora valja nadalje istaknuti grčkog povjesničara Polibija i njegovu *Povijest Rima* (kat. br. 159, MSO), čije dijelove u prijevodu Domenicha Lodovica izdaje poznati venecijanski tiskar Gabriele Giolito de Ferrari. On počinje upotrebljavati ksilografske inicijale ilustrirane mitološkim likovima, scenama, životinjama. Na naslovnici se ističe njegov tiskarski znak, ptica feniks, uz moto *sempereadem; vivo morte refectamea*²⁹.

Vergilijeva djela *Bukolike*, *Georgike* i *Eneidu* (kat. br. 169, MSO) izdaje Domenico Farri otisnuvši na početku svakoga djela ilustraciju u drvorezu. Tiskarska oznaka ovog venecijanskog tiskara je grifon.³⁰

Aristotelova *Retorika* s komentarima (kat. br. 168, MSO) u prijevodu pjesnika Annibala Cara tiskana je u Veneciji u tiskari Damiana Zenara sa simbolom salamandra u plamenu u bogatoj kartuši s motom *Virtuti sic cedit invidia*.

Osim djela klasičnih autora, među knjigama tiskanim u Veneciji izdvajamo i djelo pjesnikinje Laure Terracine rođene u Napulju 1519. godine, poznate po svojoj petrarkističkoj poeziji. Njezine zbirke pjesama doživjele su brojna izdanja, a djelo *Discorso sopra il principio di tutti i canti dell’ Orlando Furioso dell’ Ariosto* (kat. br. 170, MSO) predstavlja na neki način dijalog s poznatim talijanskim renesansnim pjesnikom Ariostom.³¹ Terracina je, naime, inkorporirala prve strofe – oktave – svake od 46 pjesama Ariostova epa u svoje vlastite stihove. Izdanje je bogato

^[1] 24 Maroević, I. Muzejska izložba – muzeološki izazov. Informatica museologica 34(2005), br. 3–4, Zagreb, str. 14.

^[2] 25 Najznačajniji ime, ne samo među tadanjim venecijanskim tiskarima već ono koje je obilježilo tiskarstvo kraja 15. i početka 16. stoljeća, jest Aldo Manuzio (1449. – 1515). Posebno se posvetio izdavanju klasičnih grčkih pisaca, odabirući tekstove, birajući suradnike te tehnički iznimno oblikujući samu knjigu. Izdao je poznatu gramatiku grčkog jezika Konstantina Lakarisa, Aristotelova izdanja, djela Tukidida, Horacija, no i radove latinskih autora: Vergilija, Juvenala, Horacija. Često je u svojoj kući okupljao humaniste i raspravljao s njima o naslovima koje će objelodaniti u svojoj tiskari i valjanosti pojedinog rukopisa. U svojim latinskim izdanjima upotrijebio je nova elegantna kurzivna slova, koja će ubrzo preuzeti i drugi tiskari. Važno je spomenuti da je Aldo Manuzio počeo tiskati djela klasičnih pisaca u novom, osminskom formatu, zamijenivši dotad uobičajeni veliki folio format. Knjigu je na taj način još više približio čitatelju, kako znatno nižom cijenom, tako i njezinim lakšim rukovanjem. Moguće je tada bilo knjigu i iznijeti iz prostorije, nositi je sa sobom, približiti njezin sadržaj neopterećen velikim formatom. Prepoznatljivi tiskarski znak – sidro s dupinom –uz moto Festina lente, doista je jamčio brzinu i sigurnost u sadržajnoj i formalnoj kvaliteti. (Krešić, V. Aldo Manuzio i aldine u Knjižnici Arheološkog muzeja u Splitu. Glasnik društva bibliotekara Split 6(1999), Split, str. 45–58.)

^[3] 26 Slova je oblikovao Francesco da Bologna iz obitelji Griffi, oponašajući kancelarijski stil rukopisa tadašnjih dvorova.

^[4] 27 Krešić, V. Nav. djelo, 1999., str. 46.

^[5] 28 Isto, str. 49.

^[6] 29 Uvijek ista; živim oporavljena svojom smrću. (Vacaro, E. Le marche dei tipografi ed editori italiani del secolo XVI : nella Biblioteca Angelica di Roma. Firenze : Leo S. Olschi editore, 1983., str. 283.)

^[7] 30 Antička mitološka životinja – lav s orlovskom glavom, krilima i pandžama.

^[8] 31 Borzelli, A. Laura Terracina, poetessa napoletana del Cinquecento. Naples, 1924.

^[9] 32 Prvo izdanje objavljeno je 1516., drugo 1519., treće 1522., četvrto 1527. i peto 1535. godine.

Prandau-Normann

Prandau-Normann

Prandau-Normann

Prandau-Normann

Prandau-Normann

ilustrirano drvorezima, portretom autorice i vrlo lijepim inicijalima.

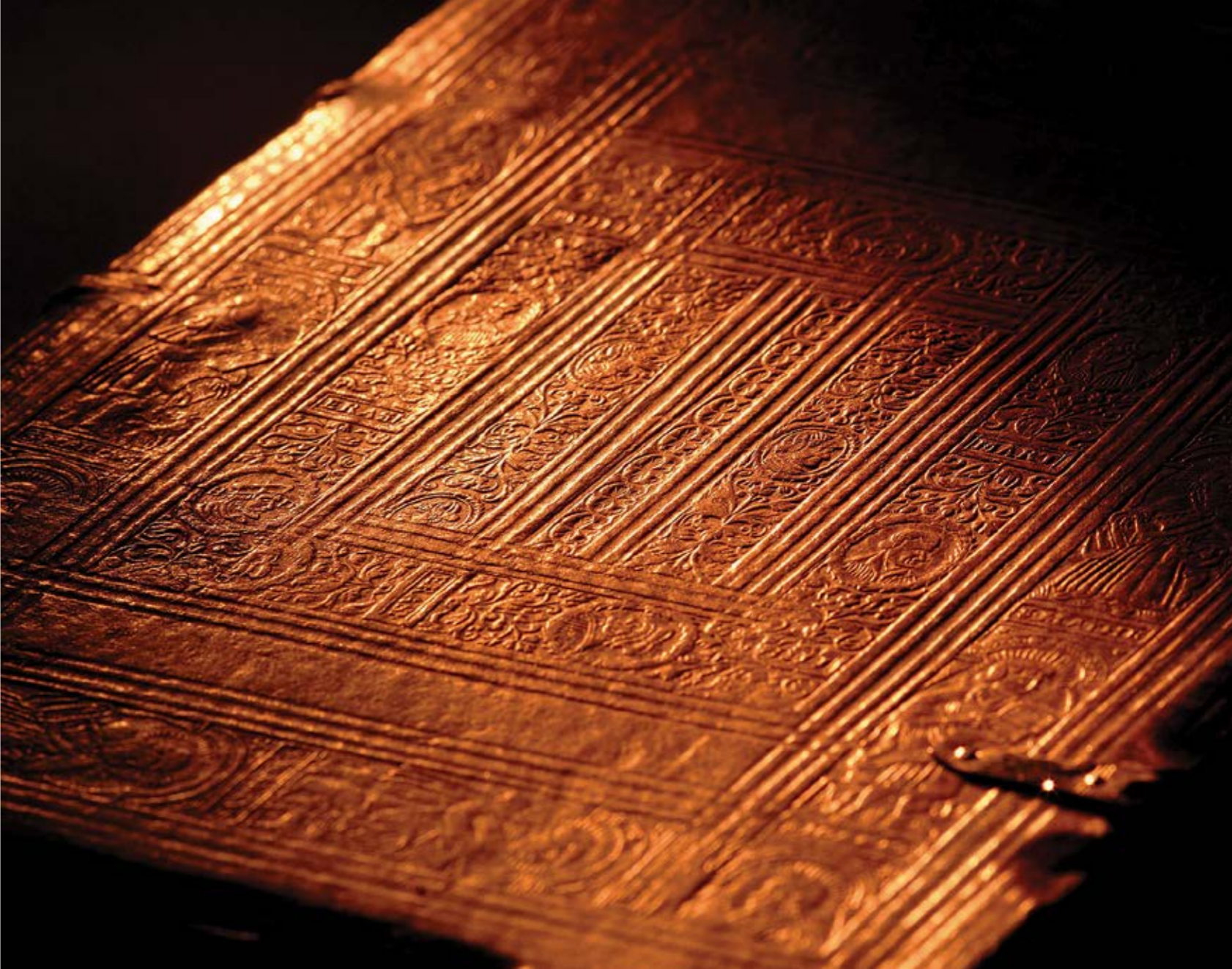
Više je izdanja Pietra Bemba (1470. – 1547.) u Knjižnici Prandau-Normann. Poeta klasične naobrazbe, promicatelj narodnog jezika, erudit, znatno je utjecao i na hrvatske petrarkiste. *Gli Asolanti* (kat. br. 160, MSO) – izdanje u dva sveska objelodanjeno u tiskari *Imperatore, Bartolomeo & Imperatore, Francesco*, koja je djelovala u Veneciji od 1543. do 1556. godine, s tiskarskim znakom vojskovođe koji prekriva gotovo polovicu naslovnice. U djelu Bembo tumači ideal platonske ljubavi talijanskim jezikom, a u privezu, u zbirci *Rime*, progovara latinskim stihovima. U Knjižnici se nalazi i knjiga pisama Pietra Bemba – *Delle leteredi m. Pietro Bembo* (kat. br. 166, MSO), u dva sveska.

Djela Giovannija Boccaccia (1331. – 1375.), suvremenika Petrarke, humanista, često su tiskana tijekom 16. stoljeća. U Knjižnici nailazimo na izdanje *Geneologia de gli del qvindeci libri* tiskano u Veneciji 1547. Godine, u kojemu autor tumači antičku mitologiju, njezinu simboliku i moralni smisao. Sljedeći naslovi zbirke ljubavna su poezija posvećena idealnoj, neostvorenoj ljubavi Fiammetti – *Lamorosa Fiammetta* – otisnuta u tiskari Domenica Farrija 1589. godine, a privez *Laberinto d’amore* tiskom Giovannia Battista Bonfadina 1586. godine. Njegov tiskarski znak predstavlja prizor iz raja – Adam i Eva s jabukom – uz moto *De hoc stipite omnes* (kat. br. 175, MSO).

Djelo šahovskog velemajstora, pobjednika jednog od prvih šahovskih turnira održanog u Madridu u 16. stoljeću, s brojnim ilustracijama figura i šahovskih situacija, biografsko je djelo španjolskog biskupa i zaljubljenika u šah, Ruja Lopeza de Segure – *Il givoco de gli scacchi* (kat. br. 172, MSO) – tiskano u tiskari Cornelija Arrivabene u Veneciji, koji koristi tiskarski znak svoga rođaka Andree Arriuabene i moto *Pria che le labbra bagnerai la fronte*.

Pjesnički radovi Horacija s komentarima Giouannija Fabrinija tiskani su u Veneciju u ediciji Melchiora Sesse (kat. br. 174, MSO), čiji je tiskarski znak mačka koja u zubima drži miša. Zanimljivo je napomenuti da je za pojačanje hrpta ovoga djela korišten papir ranije tiskanoga hebrejskog teksta. Ovakva pojačanja starijim tekstovima, često u rukopisnim, otkrivamo najčešće pri restauraciji.

U svojoj tiskari u Baselu Johann Froben (1460. – 1527.) objavljuje kritički prijevod *Novog zavjeta* (kat. br. 177, MSO) svog prijatelja i istomišljenika, humanista Erazma Roterdamskog (lat. Erasmus Desiderius). Ovo izdanje *Novog zavjeta*³² ističe se naslovnicom, oslikanom i koloriranom. Froben je uposlio Hansa Holbeina mlađeg za iluminaciju tekstova, koji su i u ovom djelu iznimno lijepi. Zanimljivo je da su na koricama ove knjige, koja je iz Knjižnice obitelji Prandau-Normann, čak dva ex librisa: obitelji Keller i

Sl. 4. Kožni uvez u slijepome tisku knjige 16. stoljeća (foto: Marin Topić)

Sl. 5. Korišćenje tiskarskih znakova u knjizi 16. stoljeća (foto: Marin Topić)

Sl. 6. Korišćenje tiskarskih znakova u knjizi 16. stoljeća (foto: Marin Topić)

Sl. 7. Korišćenje tiskarskih znakova u knjizi 16. stoljeća (foto: Marin Topić)

obitelji Melechamps. Na predlistu je Erazmova prijevoda *Novoga zavjeta* ex libris s natpisom: *EX BIBLIOTHECA / Caroli. L: B: de Keller. CCH.* na grbu s ukrasnim okvirom i krunom, koji pridržavaju dva lava i ključ.³³ Na zalistu je ex libris s grbom u ukrasnom, ovalnom okviru. Iznad grba je tekst: *Qui illam legavit mihi,*³⁴ a ispod moto: *Ruit hora.*³⁵ Ispod mota stoji: *Joseph. Du Beyne de Malechamps / S. C. R. M. Consul. Aul. act. Etoffic. Status.* (grb u tehnici bakropisa prikazan s *heraldičkim oznakama boja*). Anatomski atlas *De humani corporis fabrica* (kat. br. 179, MSO) Andreaa Vesaliusa, rođenog u Bruxellesu, profesora na Medicinskom fakultetu u Padovi, revolucionarno je djelo s područja ljudske anatomije. Ovaj precizani atlas s brojnim crtežima ljudskoga tijela postavio je znanstvene temelje anatomije. Posljednji svezak *Epitome*, pojedinačne listove s malo teksta, namijenio je studentima koji su ih koristili te je stoga taj dio atlasa

^[10] 33 Radić, M. O grbovima i vlasnicima knjiga 16. stoljeća u Knjižnici Muzeja Slavonije (Fugger u Muzeju Slavonije). Osječki zbornik 30(2011), Osijek, str. 124.

^[11] 34 Što je drugi ostavio meni. Vjerojatno je novi vlasnik knjige mislio na svog (obiteljskog?) prethodnika!?

^[12] 35 Vrijeme ruši.

necjelovit. Uz svoju znanstvenu vrijednost, djelo je svojim ilustrativnim dodacima iznimna knjižna dragocjenost.

Još jedno djelo s područja medicine tiskano u Frobenovoj tiskari jest *De corporis hvmanis trvctvra.*.(kat. br. 184, MSO). Felixa Plattera, *švicarskog psihijatra, poznatog po klasifikaciji psihijatrijskih bolesti. Djelo se sastoji od tri dijela s brojnim crtežima. Zanimljive su i korice na kojima se u ovalnom pečatu prepoznaje alegorijski lik Pravde, a na stražnjim koricama alegorijski lik Vjere.*

Humanist Veit Amerbach (1503. – 1557.), širokih interesa za pravo, filozofiju, orijentalne jezike, neko vrijeme čvrsto priklonjen Lutherovim idejama, objavljuje brojne komentare djela Cicerona i Horacija – *Expositiones Partionvm Oratoriarum.*... (kat. br. 182, MSO). Uvez je kožni u slijepom tisku s likovima Spasitelja i evanđelista.

Najveći broj knjiga 16. stoljeća iz Knjižnice Prandau-Normann tiskan je

Njemačkoj

Njemačkoj

Njemačkoj

Njemačkoj

Njemačkoj

u Njemačkoj, u gradovima: Augsburgu, Frankfurtu, Kölnu, Heidelbergu, Leipzigu, Nürnbergu, Strasbourgu, Wittenbergu.

U Njemačkoj se već krajem 15. stoljeća pojavila nova tehnika uveza – izrada ukrasa na kožnom uvezu uz pomoć kotačića. Knjigoveža je kotačić na kojemu su bile ugravirane razne ilustracije pritiskao i kotrljao po vlažnoj koži i tako dobivao niz motiva. Središnji se dio ukrašavao utiskivanjem ploče s motivom, najčešće biblijskim. U doba reformacije najčešće su se utiskivali portreti Luthera i njegovih sljedbenika. Poznat je i vrlo cijenjen bio knjigoveža iz Augsburga Jakob Kraus.³⁶ Raskošne uveze naručivali su bogati vlasnici, želeći ih posjedovati u svojim knjižnicama koje su, više od kulturne i intelektualne potrebe, bile dokaz bogatstva i prestiža.

Redovito se izdaju djela klasičnih autora: Vergilija, Plutarha, Herodota, Ezopa, Cicerona.

Već spomenuta Vergilijeva djela – *Bvcolica*, *Georgica* i *Aeneis* (kat. br. 187, MSO) izlaze u tiskari Andree Wechelija u Frankfurtu, uz zanimljiv tiskarski znak ruku koje dopiru iz oblaka i drže štap oko kojega se obavijaju dvije zmije. Iznad štapa prelijeće Pegaz.

Knjiga je uvezana u pergamenu, na prednjim koricama utisnut je grb knjigoveže: *Anthoni Fugger 1586.*, a na drugoj je strani korica ex libris, otisnut na malom papiru (5,3 x 4,5 cm) u tehnici bakrotiska, također u ovalu s grbom i tekстом: *Zacharias Geizkofler de Gailenbach in Hannscho im et Mos. Eques Anratrc. A: 1605.*

Vlasnik drugog ex librisa na istome primjerku je *Zacharius Geizkofler de Gailenbach in Hannscho* (und Haunsheim, 1560. – 1617.), koji je živio u Augsburgu i obnašao je važnu dužnost glavnog carskog blagajnika Svetog Rimskog Carstva (Reichspfennigmeister), savjetnika cara Rudolfa II., a pisao je i stručna mišljenja o financijskoj politici Carstva. Bio je carski vitez, barun i glavni opskrbljivač carske vojske u Ugarskoj od 1597. do 1603. godine.

Spomenimo i poznato Plutarhovo djelo *Vitae Parallelae*, u kojem uspoređuje životopise poznatih Grka i Rimljana. Ove opise koristio je Shakespeare u svojim dramama.³⁷ Djelo u tri sveska sačuvano je i u drugačijem uvezu. Oba su izdanja uvezana u kožu te dekorirana u slijepom tisku. Središnje polje prednjih i stražnjih korica razlikuje se po likovima i motivima; u prvom je to Bog Otac i Sveto Trojstvo, a u drugom grb knezova Saskih. Svaki od uveza sadržava i natpis koji smo u kataložnom opisu pokušali prenijeti u cijelosti.³⁸

Latinska mitologija skupine autora – Albricus Philosophus, Julius Firmicus, Maternus, Fabius Placiades, Gaius Julius Hyginus – zanimljiva je po alegorijskoj naslovnici u drvorezu i iznimno lijepim inicijalima. Tiskana je u Heidelbergu 1599. godine (kat. br. 188, MSO).

Jedan od najljepših uveza Zbirke 16. stoljeća jest onaj opisa vojnih pohoda španjolskog kralja Emanuela Hieronima Osorija, *Hieronymi*

^[36] Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb : Matica hrvatska, 2006., str. 522.

^[37] Enciklopedija Leksikografskog zavoda. Sv. 6. Zagreb : Leksikografski zavod FNRJ, 1962., str. 92.

^[38] Zahvaljujem za pomoć pri iščitavanju tekstova na koricama dr. sc. Draženu Kušenu iz Državnog arhiva u Osijeku.

^[39] Radić, M. Nav. djelo, 2011., str. 127.

^[40] Rukopisni zapis (ex libris) na naslovnici: Monasteri Campilliensis catalogo inscrip. 637, koji je ukazivao na cistercitski samostan u Lilienfeldu (Austrija) i njegovu bogatu knjižnicu, nažalost nije razriješio podrijetlo grba. Ipak, istraživanje u samostanskoj knjižnici potvrdilo je da je knjiga upisana u njihov katalog 1637. godine. Također je pronađena zapisana i u rukopisni katalog iz 1725. godine. Prema mišljenju stručnjaka iz Stiftsarchiva u Lilienfeldu, opat Hieronymus Eberswald (1575. – 1640.) bio je vlasnik ove knjige, što objašnjavaju rukopisna slova na vrhu naslovnice, Fr(ater) H(ieronymus) E(berswald)! Knjiga je vjerojatno nestala 1789. godine, kada je samostan nakratko zatvoren (Josip II.).

^[41] Cimelia Croatica : iz zbirke Ive Dubravčiča. Zagreb : Hrvatski povijesni muzej, 2005., str. 54.

^[42] Bibliotheca Rinckiana : seu suppellex librorum... quos per omnia scientiarum genera collegit... Eucharius Gottlieb Rinck... cum praefatioone Adami Friderici Glafey... accedit indeks locupletissimus. – Adamus Fridericus Glafey. – Lipsiae : Fritsch, 1747.

Njemačkoj

Osorii Lvsitani, episcopi... (kat. br. 191, MSO), tiskan u tiskari Arnolda Birckmanna, čiji znak, kokoš u medaljonu, nalazimo na naslovnici. Uvez je presvučen smeđom kožom, na sredini korica je medaljon u zlatotisku, orijentalnog utjecaja. Na obrezu – minijature na zlatnoj podlozi. Minijature čine biblijski motiv i grb.

Iznad grba je Poklonstvo kraljeva, a ispod Rođenje Kristovo. Na gornjem obrezu su Evanđelisti Marko s lavom i Ivan s orlom, na donjem obrezu Luka s bikom i Matija s anđelom. Podloga crteža je zlatna, a likovi i scene su obrubljene zlatnom, istočkanom linijom. Boje su žive, a motivi, iako minijturni solidno oslikani (Opis rasčetvorenog grba: u prvom i četvrtom polju propeti konj, u gornjoj, crnoj polovini srebrni (sivo-plava boja) dio konja, u donjoj srebrnoj (boja papira?) crni, u drugom i trećem u crvenom srebrni (sivo-plava boja) okrunjeni lav; Dvije okrunjene kacige: desna sa zelenim paunovim perjem, lijeva s okrunjenim srebrnim (sivo-plava boja) lavom; Plašt: desni crno- srebrni (boja papira?), lijevi crveno-srebrni (plava boja). Zbog oštećenosti i minijaturnosti boje nisu potpuno pouzdane.

*Po obliku štita i kacigama može se grb okvirno datirati u 15., odnosno 16. stoljeće (Njemačka, Austrija – ?), a radi se o udruženom grbu (Allianzwappen) dviju plemićkih obitelji.*³⁹

Ovakav način ukrašavanja posebno je bio popularan tijekom 18. i 19. stoljeća, a u njemu su se okušali poznati umjetnici toga vremena. Pod geslom *preatty but petty*, ovi minijaturisti uistinu su, ukrašavajući knjigu na ovaj način, stvarali umjetnička djela. Ovako ukrašenu knjigu uistinu možemo nazvati muzealijom.⁴⁰

Matthias Flacius Illyricus / Matija Vlačić Ilirik (1520. – 1575.), suradnik Martina Luthera, s kojim se upoznao u Wittenbergu gdje je predavao grčki i hebrejski jezik, stavio se na čelo idejne borbe protiv pape i cara. Napisao je velik broj knjiga i rasprava, a djelo *Catalogvs testium ueritatis / Katalog svjedoka istine* (kat. br. 194, MSO) ušlo je u temelje protestantske teološke i povijesne znanosti.⁴¹ Na pergamenom uvezu naziremo grb u zlatotisku, a na naslovnici rukopisne bilješke koje navode u kojim se objavljenim katalozima poznatih knjižnica još nalazi naveden ovaj naslov. Tako se, uz ostale, spominje i poznata Bibliotheca Rinckiana, čiji je tvorac i vlasnik bio *Eucharius Gottlieb Rink* (Rinck, Rinckius, Rinkius, 1670. – 1745.), poznati njemački pravnik, heraldičar i numizmatičar (koji je imao veliku kolekciju grbova i novca).⁴²

Najpoznatije djelo Boccaccia svakako je zbirka novela *Il Decamerone* (kat. br. 196). Primjerak šesnaestinskog formata s portretom autora i crtežima tiskan je u tiskari Guillaumea Rouilla, čiji je tiskarski znak orao na globusu i dvije isprepletene zmije, a moto *In virtvte et fortvna*.

Na unutrašnjoj strani prednjih korica male knjižice uvezane u pergamenu zalijepljen je ex libris s natpisom na vrpci. Knjižica je mala vjerojatno zato da bi se mogla brzo sakriti i kriomice čitati jer je Boccacciov *Il Decamerone* bio na popisu zabranjenih knjiga (*Indeks Librorum*

Njemačkoj

Njemačkoj

Prohibitorum). Lijep kožni uvez s dekoracijom u slijepom tisku i likom Pravde u središnjem polju prednjih korica djelo je njemačkog pravnika Melchiora Klinga, jedne od najznačajnijih ličnosti pravne znanosti Njemačke 16. stoljeća. *In qvatvor instvtionvm ivrs principis Ivstiniani*, tiskom Bartholomea Vincentiuma. Tiskarski je znak ruka koja izlazi iz oblaka i drži grančice. Oko ruke se obavija zmija, a iznad je Oko Božje. Jedini primjerak knjige 16. stoljeća tiskane u Španjolskoj poznata je i često prevedena epska poema Luisa de Camoesa *Los Lvsidas* (kat. br. 202, MSO). Djelo u tradiciji Homerove naracije opisuje putovanja i otkrića Portugalaca tijekom 15. i 16. stoljeća.

U Knjižnici pronalazimo djelo poznatog talijanskog povjesničara i satiričara, iskričavog pisca životopisa europskih moćnika i žestokog kritičara Katoličke Crkve, čija su se djela redovito nalazila na poznatom popisu zabranjenih knjiga u brojnim izdanjima. Gregorio Leti (1630. –1701.) u djelu *Vita Dell’Invittissimo Imperadore Carlo V. Austriaco* donosi život austrijskog cara u više svezaka. Sukladno temi, na kožnom uvezu na prednjim i stražnjim koricama nalazi se kraljevski grb u zlatotisku. Česta su tema Letijevih djela poglavari Katoličke Crkve. *Conclavi de’ pontefici romani quali si sono potuti trovare fin a questo giorno* (kat. br. 204, MSO) tiskao je u Kölnu 1691. godine. I na ovome primjerku prepoznajemo ranijeg vlasnika po ex librisu s obiteljskim grbom. Riječ je o plemićkoj obitelji koju nalazimo u grbovnici gornjoaustrijskog plemstva *Oedt zu Götzendorf*.

Podatke o vlasniku nalazimo u rukopisu ispod tiskanog obiteljskog grba.⁴³ Samo nekoliko godina kasnije na novom Letijevu djelu, *Raguagli historici e politici delle virtù e massime necessarie alla conservatione degli stati, con infiniti esempi, & osservationi*, nalazimo ex libris iz iste obiteljske knjižnice, ali s tiskanim dijelom podataka o vlasniku.⁴⁴ Zanimljiv je potpis Rudolfa von Normann-Ehrenfelsa na enciklopedijskom djelu Adama Friedricha Kirscha *Abundantissimum Cornu Copiae Linguae Latinae et Germanicae Selectum* (kat. br. 205, MSO), na poledini prednjih korica. Rukopisni podaci o ranijem vlasniku prekrženi su, a novi se vlasnik potpisao kao *Rudolphus Josephus Normann*. Spomenimo i kožni uvez s florealnim motivima u slijepom tisku.

Zanimljiv je rukopisni ex libris, naime, vrlo nečitak potpis i godine 1838. i 1839. Ispod tog ex librisa nalazi se pečat u vosku, dijelom oštećen, a ispod njega ponovno vrlo nečitak rukopis.

Izdvajamo umjetničke razgovore *L’Art de plaire dans la conversation* (kat. br. 207, MSO), autora Pierra Ortigue de Vaumorière zbog grafike na naslovnici koju potpisuje Simon Thomassin (1654. – 1733.), poznati pariški graver.

Je li slučajno otrgnut ex libris ranijeg vlasnika s knjige *Der christliche Welt- Weise beweinent die Thorheit der neu-entdeckten Narrn-Welt* Alberta Josepha Loncina (kat. br. 208, MSO)? Naziremo tragove nekadašnjeg ex librisa na poledini prednjih korica.

Nerijetko u knjigama nailazimo na prekržena imena ranijih vlasnika ili,

Njemačkoj

^[43] Johannes Albertus Josephus L. B. ab Öeb Can. Cath S. Demettry De Veteri Syrmio Abbas 1694.

^[44] JOANNES CHRISTOPHORUS HENRICUS Liber Baro Ab Öedt ICM Camerarus Actualis 1702.

^[45] J. Siebmacher’s großes und allgemeines Wappenbuch. Nürnberg 1856ff (Reprogr. Nachdr. Neustadt/Aisch 1970), str. 286.

^[46] Potječu iz Kneževine Jülich, a plemstvo su dobili od Ferdinanda II. (1619. – 1937.), Die Wappen des bayerischen Adels : J Siebmacher Wappenbuch Band 22, (Reprogr. Nach dr. Neustadt/Aisch 1970), str. 38.

Njemačkoj

kao u slučaju knjige *Q. Horatius Flaccus : cum erudito Laevini Torrentii commentario, nunc primum in lucem edito item Petri Nannii Alcmariani in artem poeticam*, pažljivo izrezan dio na kojemu se, najvjerojatnije, nalazio potpis ranijeg vlasnika. Na prednjim koricama priručnika o prehrambenim navikama, svojevrsnom priručniku zdrave hrane francuskog liječnika Jeana Bruyerina Champiera (1491. – 1547.), *De Re Cibaria Libri XII Omnium Ciborum genera, omnium gentium moribus,& usu probata complectentes* (kat. br. 209, MSO), naziremo već ranije spominjani supralibris obitelji Fugger.

Nismo često nailazili na potpisane autore ex librisa, no u slučaju botaničkog priručnika ljekovitog bilja Johanna Dietricha Leopolda (1702. – 1736.), *Deliciae Sylvestres Florae Ulmensis, Oder: Verzeichnuß deren Gewächsen, welche um deß H. Röhm. Reychs Freye Stadt Ulmin Aeckern, Wiesen, Felsen, Wäldern, Wassern [et]c. ...* (kat. br. 210, MSO), na poledini prednjih korica nailazimo na ex libris ranijeg vlasnika na kojemu je grb i natpis *EX BIBLIOTH. IO HENR. BURCHARD.*; potpis ilustratora ex librisa Gerarda Jeana Baptista Scotina, Pariz 1715. Iznad ex librisa rukopisna je oznaka *No 964 Burckh?*, što, pretpostavljamo, označava signaturu ili inventarni broj knjižnice.

Na poledini naslovnice Senekinih djela tiskanih u Veneciji 1682. godine (kat. br. 211, MSO) nalazi se ex libris s obiteljskim grbom obitelji Mannagetta von Lerchenen. Podatke o obitelji koja dolazi iz Italije nalazimo u grbovima Donje Austrije, no važan je podatak da su u Beču jednu kuću oporučno ostavili za biblioteku u kojoj će se obrazovati mladi ljudi.⁴⁵

Poznate *Epistolae obscurorum virorum* Crotusa Rubeanusa (kat. br. 212, MSO) i nekolicine njemačkih humanista iz 1619. godine zbirka je satiričnih tekstova na latinskom u kojima se ismijavaju katoličke dogme i način života svećenika. No knjiga je zanimljiva i po portretima koje donosi – deset satiričnih portreta te ozbiljan Erazma Roterdamskog. Knjiga nam je zanimljiva i kao primjer više vlasnika koji su ostavili traga na njoj. Na poledini korica nailazimo na već ranije spominjani ex libris obitelji Kelller, a na suprotnoj stranici nalazimo rukopisne podatke o vlasniku Theophilusu Ferdinandu Scholku, o kome, nažalost, nismo ništa doznali.

Još jedno Erazmovo djelo, *Les Colloques d’Erasmе : ouvrage très interessant par ladiversité des sujets, par lenjoûment, &pour l’utilité morale...* iz 1720. godine (kat. br. 213, MSO), bogato je ilustrirano bakropisima, no naš primjerak zanimljiv je po kožnom uvezu na kojemu na prednjim koricama pronalazimo supralibris – grb obitelji Hallberg. Riječ je o grbu u kojemu otkrivamo dva manja grba: viteza Hallberga zu Broicha te drugi, za koji pretpostavljamo da je pripadao njegovoj supruzi.⁴⁶

Na preliminarnoj stranici djela francuskog isusovca, esejista Dominiqua Bouhoursa (1628. – 1702.), *Remarques nouvelles sur la langue françoise* (kat. br. 215, MSO), nalazi se naslov drugog djela spomenutog autora te godina i mjesto izdanja – *La Maniere de bien penser dans les ouvrages d’esprit. 12. Paris 1705*. Naslov može poslužiti i kao moto, moguća posveta

Rudolf von Prandau

Prandau i njegova obitelj

Prandau i njegova obitelj

Prandau i njegova obitelj

Prandau i njegova obitelj

ili tek podsjetnik na još jedno djelo uvaženog autora.

Njemačko-latinski rječnik tiskan 1721. godine u Kölnu (kat. br. 216, MSO) na poledini prednjih korica ima ex libris plemićke obitelji de Hauer. Ispod obiteljskog grba piše *Franciscus Valerius nobilis de Hauer S. R. I. R. H. E. A. E.*⁴⁷ Na vrhu prednjih korica kožnog uveza otisnuti su inicijali vlasnika *FVDH*, a na vrhu naslovne stranice stoji bilješka *Ex Libris Francisci Valery De Hauer 2. vol. 4 R 30 X*, u kojoj se nalazi i podatak o smještaju knjige u, vjerojatno, obiteljskoj knjižnici.

Od brojnih izdanja Biblija u Knjižnici Prandau-Normann muzealno su zanimljive dvije:

Biblija Sacra vulgata editionis, Sixti V. & Clementis VIII. Pontif. max.

Auctoritate recognita.

Versiculus distincta: Una cum selectis annotatibus ex Optimis quibusque Catholicis Interpretibus... tiskana u Veneciji 1763. godine te *The Holy Bible* tiskana u Londonu 1647. godine.

Divot-izdanje knjige *La Dauphine Marie-Antoinette* (kat. br. 217, MSO), izdano u Parizu 1896. godine, u kožnom uvezu, ukrašeno kraljevskim grbom u zlatotisku, otisnuto je u ograničenoj nakladi od 1000 primjeraka na posebnom papiru. U Knjižnici Prandau-Normann pronašli smo 866. primjerak toga izdanja.

Zaključit ćemo ovu muzealnu priču o knjigama vlastelinstva Prandau-Normann primjerkom koji nedvojbeno potvrđuje da je Rudolf von Norman-Ehrenfels u svom skupljanju i stručnom sređivanju knjižnice uklopio i knjižnicu predaka svoje supruge, napose baruna Antona Gustava i Karla Ludwiga Hillepranda von Prandaua.

Riječ je o govoru koji je prvi rabin u Osijeku, Samuel Spitzer (1839. – 1892.), održao pri postavljanju temeljnog kamena za gradnju židovskog hrama u Gornjem gradu u Osijeku. Otisnuti i ukoričeni govor posvetio je *Sr. Hochgeboren dem Herrn Gust Hillprand freiherrn von Prandau* (kat. br. 218, MSO).

Na jedinom primjerku zagrebačkog kalendara *Kalendarium Zagrebiense* iz 1808. godine⁴⁸ (kat. br. 220, MSO), sačuvanom u Knjižnici Prandau-Normann, nailazimo na brojne zabilješke koje je barun Gustav Hilleprand von Prandau ostavljao na slobodnim stranicama kalendara. Stoga ova neugledna knjižica mekih korica i izbljedjelih slova postaje dijelom dnevničkih zapisa baruna Hillepranda von Prandaua, dio njegove osobne priče koja je trajno sačuvana na ovoj muzealiji.

Odabrani primjeri dio su bogate riznice Knjižnice Pranda-Normann.

Svaka od navedenih knjiga krije svoju priču, muzealno zanimljivu i privlačnu, svaka od njih kontekstualizira određeno vrijeme, progovara o svome vlasniku, ilustratoru. Prema pronađenim ex librisima možemo

Prandau i njegova obitelj

Prandau i njegova obitelj

Prandau i njegova obitelj

Prandau i njegova obitelj

Prandau i njegova obitelj

pratiti put knjige, stoga i možemo govoriti o svojevrsnoj *knjižničarskoj arheologiji*, unutar koje otkrivamo slojeve značenja knjige – muzealije. Njezin tekst dolazi u drugi plan, ali ne u slučaju kada je i sam dio umjetničke priče, graviran i otisnut sjajnim bakropisom.

Tko su ljudi koji su ih čitali, skupljali, ostavljali tragove svoga postojanja u oslikanim znamenjima obitelji? Njihove priče možemo pratiti u slijedu heraldičkog istraživanja, stjecanja plemstva, u rodbinskim vezama, sudjelovanju u povijesnim bitkama. Tko su pak bili rizničari plemićkih knjižnica, tko su bili zapisivači, istraživači, katalogizatori? Nismo sigurni ni u slučaju Knjižnice Prandau-Normann.

Bilješke na marginalijama, rukopisni ex librisi, brisanje imena prijašnjih vlasnika, čitateljski i vlasnički tragovi otvaraju nove mogućnosti spoznaje.

Uvezi, prava ruha knjiga, svome su vlasniku ostavljali slobodu u izboru kožnih, kartonskih, pergamenih ovitaka, s ukrasima utisnutim slijepim tiskom, grbovima, biblijskim motivima, uz poznate latinske izreke ili naslove knjiga.

Nailazimo na naljepnice na hrptovima knjiga, jarkih boja, s dijelovima naslova ili imena autora. Tragovi su to nekadašnjih privatnih, samostanskih ili školskih, sveučilišnih knjižnica.

Oslici na obrezima knjiga otkrivaju posve novu umjetničku dimenziju knjige, ona postaje medij, podloga za realizaciju originalnog umjetničkog uratka.

Knjižnice su, napose plemićke, a među njima je i ona valpovačkih plemića, oduvijek i bile zbirke, zbirke vrednota, kako onih sadržajno-stručnih i znanstvenih tako i onih umjetnički obogaćenih.

Stoga je i Rudolf von Normann-Ehrenfels bio rizničar, stvaratelj iznimne zbirke, zbirke čiji je dio baštinio nasljedem i koja je utemeljujuća, ishodišna zbirka cjelokupne knjižnice koju je nazvao *Knjižnica grofa Rudolfa Normanna Ehrefelskog*. Stvarajući ovu knjižnu zbirku, uvjereni smo, dobro je znao kriterije sabiranja, vrijednosti primjeraka te je sa strašću pravog bibliofila nabavljao, a vjerujemo i razmjenjivao i dobivao, knjige. Stvarajući knjižnicu, stvarao je riznicu, duboko svjestan njezine kulturno-povijesne vrijednosti koju je namjeravao ostaviti u nasljeđe svojim potomcima.

Upravo je takvom zbirkom prepoznao knjižnicu Valpovačkog vlastelinstva i dr. Josip Bösendorfer, ne dopustivši da povijest na ovom primjeru učini golemu pogrešku.

^[1] 47 Franciscus Valerius de Hauer bio je vijećnik Badenske grofovije i izaslanik na bečkom dvoru

^[2] 48 Kalendar izlazi od 1745. do 1808. godine